

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศจะสำเร็จได้ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ คน ซึ่งได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพของความเป็นมนุษย์หรือเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ และความเป็นมนุษย์ของแต่ละบุคคลนั้นมิได้เน้นเฉพาะการมีความรู้ความสามารถเท่านั้น ยังต้องเป็นผู้ที่มีจริยธรรมที่พึงประสงค์ของสังคมอีกด้วย ศาสนาจึงมีหน้าที่รับผิดชอบในการพัฒนาจริยธรรมให้แก่สังคมได้ทางหนึ่งโดยอบรมสั่งสอนให้คนประพฤติดี ละเว้นการทำความชั่ว ช่วยกล่อมเกล่าจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส

ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยมักผูกพันเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาตลอดมาจนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมไทย มีคนไทยประมาณร้อยละ 95.24 นับถือศาสนาพุทธ (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2525 : 224) และถือว่าเป็นศาสนาประจำชาติไทย มีความสำคัญควบคู่ไปกับสถาบันชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งคนไทยมีความรักเคารพเทิดทูนยึดมั่นตลอดมา แม้พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ก็ล้วนทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นอัครศาสนูปถัมภก ดังในพระราชบัญญัติของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ความตอนหนึ่งว่า "...ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา จะป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี..." (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช อ้างถึงใน กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ 2527 : 5)

การศึกษาของไทยเมื่อยังไม่ได้จัดเป็นระบบ มีวัด วัง และบ้านเป็นศูนย์กลางของการศึกษา เฉพาะที่วัดมีพระสงฆ์เป็นผู้อบรมสั่งสอนอ่าน เขียนหนังสือให้แก่เด็กชายที่พ่อแม่ส่งไปรับใช้พระ ส่วนเด็กหญิงไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือไทย จะเรียนการบ้านการเรือนและฝึกหัดกิริยามารยาทเพื่อเตรียมตัว เป็นแม่บ้านที่ดีในโอกาสต่อไป จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนให้แก่ประชาชน เพื่อให้บุตรหลานได้ศึกษาเล่าเรียนโดยจัดตั้งขึ้นที่วัด เนื่องจากวัดเคยเป็นศูนย์กลางการศึกษามาแต่โบราณ โดยอาศัยที่ดินและศาลาที่มีอยู่แล้ว และวัดมีอยู่ในชุมชนทั่วทุกแห่งเป็นการสะดวกด้วย ทรงจัดตั้งที่วัดมหารามเป็นแห่งแรก การจัดการศึกษาโดยให้โรงเรียนอยู่ในวัดเป็นการสนับสนุนให้เด็กสนใจในพระพุทธศาสนา ทำให้ประชาชนใกล้ชิดกับวัดและศาสนา เป็นการส่งเสริมให้พระพุทธศาสนาเจริญก้าวหน้าสืบต่อไป ใน พ.ศ. 2430 ทรงจัดตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นเพื่อจัดการเรื่องการศึกษาโดยตรงและมีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นอย่างแพร่หลาย

เมื่อสถาบันการศึกษาของไทยได้เปลี่ยนจากวัดมาเป็นโรงเรียน มีหลักฐานปรากฏว่า วิชาศีลธรรมได้จัดอยู่ในรูปวิชาจรรยา ธรรมจริยาม่าง (กระทรวงศึกษาธิการ 2507: 323) ซึ่งจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาตามที่ระบุไว้ในแผนการศึกษาชาติฉบับ พ.ศ. 2475 2479 2503 และ 2520 ต่างมุ่งปลูกฝังความเป็นพลเมืองดี มีศีลธรรมวัฒนธรรม มีระเบียบวินัย เคารพ และปฏิบัติตามกฎหมาย ศาสนา และหลักธรรมะ (กระทรวงศึกษาธิการ 2530: 128, 136, 233, 271)

ในปี พ.ศ. 2521 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมรายวิชาพระพุทธศาสนาไว้ในหลักสูตรสังคมศึกษาให้เป็นวิชาบังคับที่ทุกคนต้องเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และในปี พ.ศ. 2527 ได้กำหนดให้เป็นวิชาบังคับสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เหตุที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้เรียนเช่นนี้ก็เพราะว่า เยาวชนและชาวพุทธทั่วไปมีจำนวนไม่น้อยที่ขาดความรู้ความเข้าใจในหลักการและจริยธรรมในพระพุทธศาสนา และมีผู้กล่าวว่า ความอ่อนแอของพระพุทธศาสนานั้นอยู่ที่พุทธศาสนิกชนมิได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนเท่าที่ควร และที่สำคัญยิ่งก็คือมิได้นำเอาหลักคำสอนมาประพฤติปฏิบัติให้สมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นชาวพุทธอย่างแท้จริง (จำนงค์ ทองประเสริฐ 2527: 28) นอกจากนี้การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนายังประสบปัญหาหลายอย่างดังเช่นงานวิจัยของพรเลขา ตูลารักษ์ (2518: 140) พบว่าสิ่งที่เบียดเบียนอุปสรรคทำให้การเรียนการสอนวิชาศีลธรรมไม่ได้ผลเท่าที่ควรได้แก่ เนื้อหาหลักสูตรและการกำหนดเวลาเรียนไม่เหมาะสม อาจารย์ขาดเทคนิคการสอนที่ชัดเจน แคลนอุปกรณ์การสอนและแหล่งค้นคว้าหาความรู้ ตลอดจนผู้เรียนมีทัศนคติไม่ดีต่อวิชานี้ ด้านการสอน สมพร จารุณี (2514: 67 - 71) และเพ็ญจันทร์ ภูประเสริฐ (2513: 115) พบว่า ครูส่วนใหญ่สอนโดยวิธีบรรยาย ส่วนด้านกิจกรรมการสอนและครูผู้สอน

วันดี วัฒนาประสิทธิ์ (2519: 64 - 68, 70) พบว่า นักเรียนไม่มีส่วนร่วมในการวางแผน และครูผู้สอนมีบุคลิกภาพไม่เหมาะสม และจากงานวิจัยของรัตนา ภมร (2513: 18 - 30) พบว่านักเรียนมีความคิดว่าวิชาศีลธรรมเป็นเรื่องเก่า ล้าสมัย ซึ่งมีผลทำให้นักเรียนเกิดความเบื่อหน่าย ขาดความสนใจเอาใจใส่ในการเรียน เกียจคร้านในการเรียน จึงประพฤติดิฉิ ระเบียบกฎเกณฑ์สังคมและก่อกำเนิดต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งล้วนแต่เป็นภัยแก่สังคมทั้งสิ้น

จากสภาพที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเป็นผลมาจากการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในอดีตที่ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ การศึกษาถึงพัฒนาการการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาจะทำให้เห็นถึงแนวโน้มและการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงข้อผิดพลาดที่ผ่านมา ประกอบกันยังไม่มีผู้ใดได้ศึกษาเรื่องนี้ ผู้วิจัยจึงใคร่จะศึกษาถึงพัฒนาการการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาในประเทศไทย ซึ่งผลที่ได้จากการวิจัยจะช่วยให้นักการศึกษา และครูสังคมศึกษาใช้ เป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและ เรียบเรียงข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของ การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึง สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2531 ในด้านหลักสูตร ความมุ่งหมายการเรียนการสอน เนื้อหาวิชา การเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดผลและประเมินผล

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้ มุ่งศึกษาถึงพัฒนาการการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัย สุโขทัยซึ่งยังไม่มีหลักสูตรใช้ เป็นลายลักษณ์อักษร เรื่อยมาจนถึงการใช้หลักสูตรระดับมัธยมศึกษา ตอนต้น พุทธศักราช 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 ตาม เอกสาร ที่ปรากฏ ซึ่งมุ่ง เน้นศึกษา เฉพาะสายสามัญเท่านั้น

วิธีการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย

1. วิธีการวิจัย การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical approach) เป็นหลัก และเสนอรายงานข้อเขียนในแบบการพรรณาเชิงวิเคราะห์ (Analytic description)

2. ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลจากหลักฐานทั้งขั้นต้นและขั้นรอง ได้แก่

2.1 หลักฐานขั้นต้น (Primary sources) ได้แก่เอกสารที่เป็นทางราชการของรัฐบาลหรือหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ราชกิจจานุเบกษา กฎระเบียบ ประกาศ พระราชบัญญัติ คำสั่ง หลักสูตร คู่มือครู ประมวลการสอน คำราเรียน จดหมายเหตุ จดหมายที่เขียนติดต่อกันระหว่างบุคคล รายงานการประชุม รายงานการศึกษา เป็นต้น

2.2 หลักฐานขั้นรอง (Secondary sources) ได้แก่หนังสือต่าง ๆ งานวิจัย เอกสารประกอบการสัมมนาและปาฐกถา บทความ รายงานการประชุมทางวิชาการและวารสารต่าง ๆ เป็นต้น

3. ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย มีดังนี้

3.1 รวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมและสะสมข้อมูลเกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดของสถาบันการศึกษาและหน่วยราชการและหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นต้น

3.2 คัดเลือกและประเมินผลข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ออกมาคัดเลือก แยกเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยโดยตรงและข้อมูลที่เป็นส่วนประกอบ พิจารณาความสำคัญ ความเชื่อถือได้ของข้อมูลโดยใช้เกณฑ์ภายในและเกณฑ์ภายนอก ซึ่งสรุปได้ดังนี้

เกณฑ์ภายนอก (External criticism) เป็นการวิเคราะห์หลักฐานที่ได้มาว่าเป็นข้อมูลที่มุ่งจะเก็บหรือไม่ อยู่ในสภาพเดิมหรือคัดลอกหรือสร้างเลียนขึ้นภายหลัง ซึ่งพิจารณาจากภาษาที่ใช้ ลักษณะการเขียน การสะกดคำ ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่หลักฐานนั้นถูกสร้างหรือเขียนขึ้น

เกณฑ์ภายใน (Internal criticism) เป็นการวิเคราะห์ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากหลักฐานต่าง ๆ ที่รวบรวมมาว่าเป็นความจริงหรือไม่ มีความเชื่อถือ

ได้มากนักเพียงใดโดยพิจารณาจากจุดมุ่งหมายในการเขียน ผู้เขียนหรือผู้สร้างหลักฐานมีความรู้ ความชำนาญในสิ่งที่พูดถึงหรือสร้างขึ้นเพียงใด มีความต้องการที่จะรายงานความจริงหรือไม่ และมีความสามารถในการพูดความจริงเพียงใด

3.3 วิเคราะห์หาความสัมพันธ์ของข้อมูลและตีความข้อมูล

3.4 เรียบเรียงเสนอผลการวิจัย

วิธีการ เสนอรายงานการวิจัย

ในการ เสนอรายงานการวิจัย ผู้วิจัยจะแบ่ง เสนอข้อมูลออกเป็น 5 บทดังนี้

บทที่ 1 บทนำ ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย ข้อจำกัดของการวิจัย วิธีการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย วิธี เสนอ รายงานการวิจัย และประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในประเทศไทย

บทที่ 3 พัฒนาการการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในระยะก่อนมีหลักสูตรใช้ (ก่อน พ.ศ. 2435)

บทที่ 4 พัฒนาการการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาตั้งแต่ พ.ศ. 2435 ถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2531) ตามลำดับ ในด้านหลักสูตร ความมุ่งหมายการเรียนการสอน เนื้อหาวิชา การเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดผลและประเมินผล

บทที่ 5 บทสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. พัฒนาการ หมายถึงความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การทำความเจริญ การคลี่คลายไปในทางดี

2. การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา หมายถึงการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา ในสมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ เรื่อยมาจนถึงการเรียนการสอน รายวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 และหลักสูตร มัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 ซึ่งเดิมวิชาพระพุทธศาสนาเรียกชื่อว่า วิชาจรรยา หรือธรรมจริยา หรือธรรมจรรยา หรือธรรมจารี หรือจริยศึกษา หรือศีลธรรม และกลายเป็น วิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

3. มัธยมศึกษา หมายถึงการศึกษาหลังระดับประถมศึกษา แบ่งเป็นระดับมัธยมศึกษา ตอนต้น คือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3 และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย คือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 - 6

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นแนวทางในการประกอบการศึกษาค้นคว้าสำหรับนิสิต นักศึกษา และผู้สนใจ เกี่ยวกับการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาในประเทศไทย
2. เป็นแนวทางสำหรับหน่วยงานหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดทำหรือปรับปรุง หลักสูตรการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา
3. เป็นแนวทางสำหรับครู อาจารย์ และผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการสอนวิชา พระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาได้นำมาปรับปรุงงานในหน้าที่ของตน

ศูนย์วิทยพัชยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย